

УЖГОРОДСЬКА УНІЯ З 1646 РОКУ

Ужгородська Унія як така не постала сама від себе, але була підготована ідеями Берестейської Унії. Русько-Українське Закарпаття церковно і релігійно цілий час тяготіло до свого материка і всі ідеї та змагання Київської митрополії мали значне ехо в духовності закарпатської церкви.

Всі важливіші історичні твори попередніх століть, як також і всі старші документи уважали “рутенів” по обох боках Карпат одним народом, а їхні релігійні спільноти одною церквою. На Закарпатті спочатку існувало певне староруське автохтонне населення, яке прибуло сюди ще перед постановом Київської Русі, але воно було дуже знищене за часів татарської навали.¹ Тому від XIII століття малярські королі старалися знову заселювати і сколонізувати спустошене Закарпаття. Тими колонізаторами стали русичі-українці з Галичини, які від XIII до XV століття цілими селами переселялися на Закарпаття і там злилися з залишками автохтонного населення.² Таким то чином 80 відсотків нового закарпатського населення творили галицькі поселенці, які церковно надалі залишилися підданими галицьких єпископів. У 1443 король Мадярщини і Польщі Володислав II (Уласло) спільно згадує “рутенів” обох королівств, які належали до єпископів Польщі і користались такими самими церковними привілеями.³

Наприкінці XV століття в Мукачівському монастирі св. Миколая вже знаходимо окремого єпископа для русинів-українців на Закарпатті. Його ім'я – Іван, і від нього починається родовід “мукачівських єпископів”, які були направлені на Закарпаття з Київської митрополії, призначені і висвячені на мукачівську катедру.⁴ Їхнє єпископство у XV столітті визнали і малярські королі, і семигородські князі, й ніхто не заперечував їхню залежність від Київської митрополії.⁵ Тому, як настали унійні ідеї в згаданій митрополії, то мусіли мати певний вплив також і на Закарпатті. Хоч ті унійні ідеї вже доходили на Закарпаття при кінці XVI століття, але вони ще не могли притягнути Мукачівське єпископство на сторону Берестейської Унії, бо політичні відносини на Закарпатті на це не дозволили.

Після Могацької поразки (1526) і частинної турецької окупації Мадярщини решта королівства у XVI столітті поділилася на дві частини. Західня частина об'єдналася з габсбурзькою імперією, де католицька релігія розпочала свою динамічну контрреформацію, а східня частина перемінилася у самостійне Семигородське князівство, де протестантський кальвінізм став державною релігією.

¹ Я. Н. Стрипській, *Гді документа старшей исторіи Подк. Руси?* (Львов: ЗНТШ), стор. 6-18; О. Прицак, “Хто такі Автохтони Карпатської України”, *Нова Зоря* (Станиславів) (7 січня 1939), стор. 15-16.

² A. Hodinka, *A munkácsi görög katólikus püspökség története* (Budapest: MTA, 1909), pp. 75-77; A. Hodinka, *A kárpataljai Ruthének lakóhelye, gazdaságuk és multjuk* (Budapest 1923), pp. 13-15.

³ M. Harasiewicz, *Annales Ecclesiae Ruthenae* (Leopolis 1862), pp. 78-80.

⁴ A. Baran, *Metropolia Kioviensis et Eparchia Mukacoviensis* (Roma: AOSBM, 1960), pp. 26-27; A. Hodinka, *A munkácsi görög katólikus püspökség története* (Ungyar: Unio, 1911), p. 5.

⁵ Baran, *Metr.*, pp. 26-28.

Границя між тими двома Мадярщинами переходила точно в середині Закарпаття. Так західня частина Закарпаття належала до Габсбурзького королівства, а східня до Семигородського князівства. Крім того, Мукачівська домінія була приватною власністю семигородських князів, тому ці князі могли свавільно диспонувати долею Мукачівського єпископства.⁶

Переходом Київської митрополії на унію, тобто заключенням Берестейської Унії, протестантські семигородські князі, боячись унійних впливів на Закарпатті, наставили на мукачівський престіл єпископа румуна, Сергія (1600-1616), і примушували всіх мукачівських єпископів, щоб святилися не в Київського митрополита, а в румунського митрополита Молдавії.⁷

Кандидат Київського митрополита єпископ Петроній був віддалений з Мукачева і відсланий до Галичини, де горстка Василян під проводом єпископа Крупницького старалася впровадити унію до деяких ізольованих парафій Перемиської єпархії.⁸

В 1614 єп. А. Крупецький приїхав також і на Закарпаття і з поміччю графа Юрія Гоммонаї-Другета хотів впровадити унію в новозбудований василянський монастир Красноброду, але цей експеримент не вдавсь, бо клир і вірні були ще віддані мукачівському православному єпископові.⁹ Тільки після смерті єпископа Сергія можна було плянувати запровадити унійного духа до Мукачівської єпархії. В першій мірі василянська група унійних монахів переконала закарпатський клир, щоб врешті прийняли відстороненого єп. Петронія на мукачівський престіл, а опісля за поміччю Петронія старалися відновити унійні ідеї в Мукачівській єпархії.¹⁰ Петроній (1623-26) перед своєю смертю перебув на своєму відновленому престолі тільки три роки, яких не вистачало на запровадження унії, і Петроній навіть не міг переконати свій клир, що такої унії потрібно на Закарпатті. Зрештою, в тому часі на терені Середньої Європи проходила друга фаза тридцятьлітньої війни, яка, базуючись на релігійній ненависті, викоренила всі католицькі впливи в посілостях Семигородського князя.¹¹ Та мимо того ідеї Петронія не загинули. Їх підтримували його наслідники.

В повороті на Закарпаття Петронієві товаришили два інші галицькі монахи: Іван Григорович і Василій Тарасович, які цілий час старалися пропагувати унійні ідеї єпископа в народі й помагали йому в адміністрації єпархії. Самозрозумілим є, що Петроній їх назначив своїми наслідниками. Першим наслідником єп. Петронія став єп. Іван Григорович (1927-33), який не тільки пропагував унію, але нав'язав тайні зносини з Київським з'єдиненим митрополитом Веляміном Рутським, визнав йому своє тайне католицтво і заповів йому майбутню унію цілого Закарпаття.¹² Григорович також не міг довго управляти своєю єпархією, але так само, як Петроній, залишив єпископство своєму собратові, він передав свій владичий престіл третьому

⁶ M. Lacko, *Unio Uzhorodiensis* (Roma: Inst. Orientalium, 1955), pp. 2-14.

⁷ Ibidem, pp. 34-40.

⁸ А. Пекар, *Нариси Історії Церкви Закарпаття* (Рим: ЗЧСВВ, 1967), стор. 26.

⁹ Lacko, *Unio*, pp. 46-51.

¹⁰ Пекар, *Нариси*, стор. 25-26.

¹¹ G. Gajecy and A. Baran, *The Cossacks in the Thirty Years War I* (Rome: AOSBM, 1969), pp. 79-88.

¹² Lacko, *Unio*, pp. 54-57; Пекар, *Нариси*, стор. 26-27.

монахові з їхньої унійної групи, Василієві Тарасовичеві.¹³ Єпископ Тарасович (1633-51) вже не хотів бути тільки тайним “уніятим”, але старався про офіційне поєднання своєї єпархії з Апостольським Престолом. З поміччю єп. Атанасія Крупецького та мукачівського єпархіяльного клиру випрацював конкретні пляни унії всієї української церкви на Закарпатті. Ті пляни виглядали ось так: 1) Об’єднати всю єпархію під проводом єп. Тарасовича, 2) Здобути повне довір’я клиру, 3) Освободитись від контролю семигородської протестантської шляхти, 4) На синоді всього клиру проголосити “унію”.¹⁴

Плян був дуже добрий, але міжтим князь Семигороду, Юрій Ракоцій I (1630-48), який успадкував також як приватну власність Мукачівську домінію, в ролі мукачівського пана забрав всі посілості мукачівського єпископства для себе й залишив Тарасовича без жадної дотації на існування.¹⁵ Хоч Тарасович вже з’єднав собі все закарпатське духовенство, то перед тим, ніж мав проголосити загальну унію, мусів відзискати єпископські добра. В тому часі це можна було досягнути тільки з габсбурзькою поміччю. Тому Тарасович рішив поїхати до Відня, перед католицьким примасом Мадярщини зложити “Ісповідь” віри й просити імператора, щоб боронив його як католицького єпископа перед семигородським князем.¹⁶ Але коли він приготувався в дорогу, начальник Мукачівського замку довідався про його наміри й 12 грудня 1640 заарештував єп. Тарасовича і запроторив його в тюрму.¹⁷ В обороні владики інтервенував сам імператор, але князь Ракоцій, який підготував нову війну проти імперської “Католицької Ліги”, зігнував апель цісаря й випустив Тарасовича з тюрми тільки тоді, як цей підписав, “що в усьому підчиниться волі семигородського князя”.¹⁸

Після випущення на волю Тарасович написав до Відня, до Апостольського нунція про свої унійні інтенції та про тимчасову прикру ситуацію, але його листа перехоплено і його поставлено перед суд за порушення своєї “заяви”. Суд позбавив єпископа управи єпархії, сконфіскував всі його посілості і вигнав його в екзил на королівські землі Угорщини.¹⁹

Тарасович виїхав до Відня й звіттам просив матеріальної підтримки від Римського Апостольського Престолу. Та на жаль, Апостольський Престіл відповів, що не може дати йому жадної матеріальної підтримки, а радить йому повернутись до своєї єпархії й там працювати для унії.²⁰

Таке негативне ставлення Апостольського Престолу могло бути великим ударом для відважного борця за унію, але Тарасович тим не зразився, в травні 1642 зложив визнання католицької віри на руки Апостольського нунція, а від імператора одержав помешкання у містечку Надь Калло і 200 золотих річно на своє утримання. З

¹³ А. Пекар, *Ужгородська Унія та її творці* (Рим: ЗЧСВВ, 1996), стор. 257.

¹⁴ Lacko, *Unio*, pp. 202-207.

¹⁵ Пекар, *Нариси*, стор. 28.

¹⁶ Тарасович спершу поїхав до князя Ракоція і від нього просив повернення маєтків, але нічого не отримав і після того думав звертатися до імператора. Lacko, *Unio*, pp. 65-66.

¹⁷ Hodinka, *Okmánytár*, pp. 101-103.

¹⁸ Ibidem, pp. 110-112.

¹⁹ Ibidem, p. 133.

²⁰ Lacko, *Unio*, pp. 202-207.

цього містечка він став управляти західньою частиною єпархії, яка була під контролею католицької шляхти.²¹

Імператор Фердинанд III хотів ще більше допомогти Тарасовичові й просив князя Ракоція, щоб цей віддав всі посілості мукачівському єпископові, але князь замість послухати імператора розпочав війну проти нього з початком 1643.²²

Під час цієї війни гайдуки Ракоція в часі одного західнього рейду напали на Надь Калло, схопили єпископа Тарасовича та завезли його до Мукачева. А тут примусили його, щоб підписав нову заяву, в якій відречеться унії й знову підчиниться волі семигородського князя. Підписавши цю заяву, він відзискав свої посілості й міг виконувати свою владу в цілій єпархії. Тарасович цим вдаваним відступством хотів забезпечити мукачівський престіл для західньої групи Василян, з якими він співпрацював в Надь Калло.²³

До західньої унійної групи Василян належали два дуже активні монахи, які перебували в монастирі Красного Броду. Один з них, Партеній Петрович був сербського походження. Його батьки були втікачами перед турками, а він народився у містечку Комарно над Дунаєм. Другий був Гавриїл Косовицький, родом з Галичини, який шойно покінчив теологічні студії у Відні.²⁴

Партеній якийсь час перебував з Тарасовичем у Надь Каллові й вони рішили здійснити унію у західній частині Закарпаття. Але коли Тарасовича знову арештовано, всю унійну відповідальність перебрав на себе о. Партеній Петрович. Він переконав мадярську римо-католицьку ієрархію для переведення акту унії, що відбулося 24 квітня 1646 в каплиці ужгородського замку. Того дня під проводом Партенія 63 закарпатські православні священники зложили на руки ягерського римо-католицького єпископа Юрія Якушіча “Ісповідь католицької віри”. Цей акт в історії зазначений як “Ужгородська Унія”.²⁵

Ця “Ужгородська Унія” була затверджена 14 травня 1648 примасом Угорщини, архієпископом Юрієм Ліппаєм,²⁶ а восени того самого року у Трнаві цілим синодом угорських єпископів.²⁷

Міжтим умираючий єп. Тарасович назначив на свого наслідника о. Партенія Петровича, щоб цей міг запровадити унію на східній частині Закарпаття.²⁸ Отець Партеній також зрозумів вагу того назначення, і щоб князь Юрій Ракоцій II (1648-57) не назначив якогось ворога унії на мукачівський престіл, скоро висвятився у православного єпископа Семигороду й поїхав до Мукачева.²⁹ Але тут його не прийняли, вдова по Юрію Ракоцієві I (Сузанна Лорантфі) та її син Юрій Ракоцій II знали про “Уніятство” Партенія й підозрівали його, що він схоче цілу єпархію перетягнути на унію. Вони назначили на нового мукачівського єпископа одного

²¹ Hodinka, *Okmánytár*, pp. 143-144.

²² Пекар, *Нариси*, стор. 29.

²³ Hodinka, *Okmánytár*, p. 158; Lacko, *Unio*, pp. 83-86.

²⁴ Lacko, *Unio*, p. 103; Пекар, *Нариси*, стор. 30.

²⁵ Ibidem, pp. 97-105.

²⁶ Hodinka, *Okmánytár*, pp. 154-155.

²⁷ Lacko, *Unio*, pp. 105-109.

²⁸ Hodinka, *Okmánytár*, p. 158.

²⁹ Ibidem, pp. 158-159.

імстичівського шляхтича Йоанікія Зейканя.³⁰ Зейкань перебув у Мукачеві до 1660 і управляв українцями чотирьох комітатів, тобто Берег, Угоча, Сатмар і Мараморш. Але в 1660 прийшло до категоричної зміни. Вдова по князеві Юрію Ракоцієві II, Софія Баторі, із своїм сином Францісмом Ракоцієм I перейшла, на католицизм і вигнала єпископа Й. Зейканя з Мукачева.³¹

Виглядало, що прийшов час на Партенія Петровича, з яким симпатизувало все закарпатське духовенство. Софія Баторі однак думала інакше. Вона не хотіла мати королем назначеного мукачівського єпископа, а старалася знайти такого, який далі буде підданим тільки княжій родині Ракоціїв. Але щоб переконати латинську ієрархію про правильність свого старання, сказала, що єп. Партеній не є досить вчений, щоб був єпископом. Таким то чином в шуканні свого кандидата звернулася до Київського з'єдиненого митрополита Гавриїла Коленди, щоб він вислав гідного кандидата на мукачівського єпископа.³² Цей акт однак протривав королівській владі, яка мала право назначувати всіх католицьких єпископів Угорщини, а саме звернення до київського митрополита також протривало владі малярського примаса, який від століть мав юрисдикцію над всією католицькою ієрархією в Угорщині. Від цього звернення розпочалась завзята боротьба за приналежність Мукачівської єпархії між королем (імператором) і примасом, з одної сторони, семигородським князем та київським митрополитом, з другої.³³ Єпископа Партенія забули в тій боротьбі, й він залишився надалі в західньому монастирі Красного Броду.

За Партенієм була тільки Апостольська Столиця, яка визнала його єпископство і в 1655 апробувала його юрисдикцію “в околицях Мукачева та над всіма рутенами Угорщини”.³⁴

Навіть сама княгиня Баторі, коли бачила, що її звернення до київського митрополита спричинило трирічну боротьбу, яка ніяк не помагала дальшому розвитку унії, в 1664 закликала єпископа Партенія Петровича до Мукачева й передала йому Свят-Миколаївський монастир як єпископську резиденцію Мукачівської єпархії.³⁵

Єпископ Петрович старався зреорганізувати всю східню частину своєї єпархії. Йому вдалося це досягнути в комітатах Берег, Угоча і Сатмар, але цілий Мараморський комітат, який далі перебував у руках малярської протестантської шляхти, залишився православним під управою Йоанікія Зейканя.³⁶

Єпископ Партеній помер в 1665,³⁷ і його смертю завершилось діло “Ужгородської Унії”. Хоч ця унія мала від початку багато ворогів, які нищили і утискали її всіма способами, але вона перетривала до сьогодні. Нарід і клир її любив і визнавав часто до мученичої смерті.

³⁰ Пекар, *Нариси*, стор. 31.

³¹ Baran, *Metr.*, p. 65.

³² Ibidem, pp. 66-67.

³³ Ibidem, pp. 67-69.

³⁴ A. Baran, “Documenta inedita de Confirmatione Parthenii Petrovyc, episcopi Mukacoviensis”, in *ANALECTA OSBM*, Ser. II, sec. II, pp. 440-448; Lacko, *Unio*, pp. 121-136.

³⁵ Lacko, *Unio*, p. 148.

³⁶ A. Baran, *Eparchia Maramorošiensis eiusque Unio* (Romae: AOSBM, 1962), pp. 14-15.

³⁷ Lacko, *Unio*, pp. 148-150.

Слід нам ще згадати про документ “Ужгородської Унії”. Цей документ не був виготовлений і підписаний під час унійного акту в Ужгороді, але шість років після самої унії. Він був написаний церковнослов’янською мовою правдоподібно отцями Партенієм Петровичем та Гавриїлом Косовицьким й тільки на синод латинських єпископів Угорщини, який відбувався в Трнаві 1652, був перекладений на латину і підписаний всіма деканами західної частини Мукачівської єпархії.³⁸ Цей латинський переклад знаходиться до сьогодні в архіві Ягерського архієпископства, а оригінальний документ, який знаходився в посіданні єпископа Партенія, після його смерті пропав. Сьогодні існує тільки цей вільний латинський переклад, який на нашу думку не віддзеркалює духа церковнослов’янської мови. Тому ми старались зіслов’янити цей документ у нашому вільному українському перекладі. Треба нам ще сказати, що хоч цей документ був заадресований до Римського Вселенського Архиєрея, але він ніколи не був висланий до Риму. В Римі перший раз побачили цей документ, коли Ягерський латинський єпископ у боротьбі проти Мукачівської єпархії долучив його до свого обчорнюючого листа в 1767 році.³⁹

Ось наш український переклад цього документу:

Благословенням Ісуса Христа Вселенський і Святіший Патріярше. Ми священники грецького обряду, жителі Апостольського і шляхетського Королівства Мадярщини, перебуваючи в округах, які подаємо разом з нашими підписами, усвідомляємо собі, що тайна короля має бути захована, але тайни, які говорять про Божі діла, мають бути об’явлені і мають світити ясніше ніж сонце, бо знаємо, що через них вся невимовна доброта і милосердя предоброго Бога супроти нас раціональних істот має показатися. На основі цієї правди і на основі цього ангельського закону ми оголошуємо Вашій Святості, ми проповідуємо, ми підносимо нашим голосом похвалу словами найвишого звеличення на цілий світ. – Що оголошуємо? – Що Божа і Христова ласка вільно охопила нас і через неї ми відчували якнайсильніше спасення нашої душі, й ми, викинувши з наших сердець грецьку схизму, повернулися і з’єдналися з Римською Церквою, тобто церквою Пречистої Діви і Її Єдинородного Сина, яку ми колись опрокинули й ненавиділи без жадної причини. Це наше повернення відбулося 24 квітня 1646, коли наш імператор Фердинанд III був на троні. І це відбулося у латинській церкві Ужгородського замку, який (замок) знаходиться в посілості славного графа Юрія (Другета) з Гуменного. Сама Унія відбулася так: Мукачівський єпископ Василій Тарасович, який вже сьогодні не є між живими, піддаючися схизматичній і еретичній власті (Ракоціїв), відкинув унію і офіційно залишив Католицьку церкву. Преподобний батько в Христі Ягерський єпископ Юрій Якушич, що сьогодні з Богом спочиває, запросив на нараду отців Василян, тобто нашого

³⁸ Історія і детальна аналіза цього документу подана професором М. Лацком в його праці про “Ужгородську Унію”. Lacko, *Unio*, pp. 97-105.

³⁹ Lacko, *Unio*, p. 94.

теперішнього єпископа Партенія Петровича і Гавриїла Косовицького, а нас також запросив листовно до Ужгороду і там в промовах з нашими отцями (Василіянами) про Святу Єдність з поміччю Святого Духа приготував нас і запросив нас, щоб ми зробили в день Св. Юрія Мученика визнання (католицької) віри. – Того дня ми, разом 63 священники на поклик Ягерського єпископа ввійшли в згадану церкву, там відправили безкровну жертву в рутенській мові і після покутничої спонуки ми проказали голосно визнання віри за наказаною формулою: – Ми віримо все те, що Свята Римська церква вимагає, щоб ми вірили. Ми признаємо, що Святіший Отець Інокентій Х є вселенський пастор Христової Церкви і наш Пастор, і з нашими наслідниками ми хочемо підлягати йому в усьому, крім тих трьох кондицій: 1) Щоб нам було позволено задержати наш Грецький Обряд; 2) Щоб ми могли вибирати нашого єпископа, який опісля мав би бути одобрений Римським Престолом; 3) Щоб ми могли мати всі церковні імунітети. Преосвященний єпископ (Ягерський) пристав на ці умови без жадних труднощів. Це все апробував і наступний Ягерський єпископ Венедикт Кішді зі своїм генеральним вікарієм, Томою Ясберині в 1648. Це також одобрив примас Мадярщини, архієпископ Єстергонський Юрій Ліппаї, і т. п. Подаємо Вашій Святості все до відома і покірно просимо Вашого батьківського благословення як апробату на наше прохання. Отець Петро Партеній, вибраний єпископ. – В Ужгороді, 15 січня 1652. – Алексій Ладомирський, архидиякон Маковицький, Степан Андреїв, архидиякон Спішський, Григорій Гостовицький, архидиякон Гуменський, Стефан, архидиякон Середнянський, Даниїл Іванович, архидиякон Ужський, Алексій Филипович, архидиякон Стропківський.⁴⁰

На закінчення нашої праці треба сказати, що акт самої “Ужгородської Унії” був дуже скромний. Тільки 63 священники колишньої Мукачівської єпархії зложили в каплиці Ужгородського замку визнання католицької віри в 1646. Але вже за вісімнадцять років, в часі смерті єпископа Партенія, число греко-католицьких священників перевищало 360 з 312 парафіями. Ця унія була опрокинена протестантською шляхтою Семигороду та великою частиною угорських землевласників. Але жертвенна праця унійного клиру та ієрархії принесла свої овочі. Єпархія піднеслася духово і в 1721 на вернула також і українців Марамороського комітату. Щодо приготування Ужгородської Унії, то мусимо дати велике признання трьом галицьким монахам і єпископам-місіонарям: Петронієві, Івану Григоровичеві та Василієві Тарасовичеві. А щодо самого акту унії, то на найбільше признання заслуговує єпископ Партеній Петрович і монах Гавриїл Косовицький, які в часі воєнних міжусобиць здолали привести весь закарпатський клир до єдності.

⁴⁰ Ibidem, pp. 98-100.